

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАнням ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ**

У статті розглядається процесуальний порядок та необхідність залучення спеціаліста; проблемні питання, які виникають під час його діяльності, за результатами розгляду вказаних питань у процесі розслідування злочинів, вчинених у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Ключові слова: злочин, вчинений у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, спеціаліст, обшук, огляд, допит.

В статье рассматривается процессуальный порядок и необходимость привлечения специалиста; проблемные вопросы, которые возникают во время его деятельности, по результатам рассмотрения указанных вопросов при расследовании преступлений, совершенных в сфере профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг.

Ключевые слова: преступление, совершенное в сфере профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг, специалист, обыск, осмотр, допрос.

This article examines the procedural procedure and the necessity of attracting a specialist, problematic issues that arise during his activity based on the results of consideration of these issues during the investigation of crimes committed in the field of professional activities related to the provision of public services.

Key words: crime committed in the field of professional activities related to the provision of public services, specialist, search, review, interrogation.

Вступ. Злочини у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, не тільки є латентними, а й являють собою цілісний, грамотно продуманий алгоритм дій злочинця, спрямованих на досягнення його особистісних інтересів, інтересів третіх осіб. Вказане потребує не тільки достатніх знань, навичок від слідчого, методики та тактики розслідування злочинів у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а й залучення та використання під час досудового розслідування осіб, які мають відповідні спеціальні знання, навички, вміння, компетенції, а також вміють їх правильно застосовувати з урахуванням наявного досвіду.

Постановка завдання. Мета – розглянути процесуальний порядок та необхідність залучення спеціаліста; проблемні питання, які виникають під час його діяльності, за результатами розгляду вказаних питань у процесі розслідування злочинів, вчинених у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Результати дослідження. Слід вказати, що залучення спеціаліста у кримінальному провадженні зумовлене необхідністю якісного збирання доказів під час проведення слідчих, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій. Крім того, процес залучення та використання спеціаліста у кримінальному провадженні не обмежується тільки спільним проведенням відповідних процесуальних дій, а й полягає також у здійсненні різного роду перевірок, досліджень, наданні консультацій, роз'яснень тощо щодо окремих питань, які виникають під час досудового розслідування кримінального провадження та розгляду справи в суді.

На сьогодні у слідчого є широкі можливості із залучення спеціалістів різноманітних галузей знань під час кримінального провадження [1, с. 119]. Надання такого права слідчому у провадженні слідчої (розшукової) дії відкриває можливості для глибокого вивчення предметів і явищ, які відносяться до сфери досудового розслідування. Використання спеціальних знань розширює обсяг і покращує якість отриманих фактичних даних, дозволяє більш повноцінно і всебічно оцінити взаємозв'язок предметів і явищ, що мають значення для кримінального провадження [2, с. 188].

Статтею 71 КПК України передбачено, що спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [3]. Інструкцією [4] передбачено, що спеціаліст – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та може надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок, та залучена як спеціаліст для надання безпосередньої технічної допомоги сторонам кримінального провадження під час досудового розслідування [4], зокрема для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонам кримінального провадження під час досудового розслідування і суду під час судового розгляду (ч. ст. 71 КПК України) [3]. Тобто відповідно до нормативно визначеного терміна спеціаліст – це особа, яка володіє спеціальними знаннями, може надавати консультації, технічну допомогу. Проте наведене досить вузько окреслює сутність даного терміна. На практиці використання знань спеціаліста має більш широке значення.

Дещо ширше надає можливість з'ясувати сутність повноважень спеціаліста аналіз його прав та зобов'язань КПК України, а саме:

1) права: ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

2) зобов'язання: прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади; виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань; не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України (чч. 4–5 ст. 71 КПК України) [3].

У цілому, погоджуючись з думкою А.В. Поляруша, вважаємо, що роль спеціаліста очевидна: використати спеціальні знання, якими він володіє, з метою збору доказової інформації [5, с. 272]. У даному контексті вірно зазначається, що залучення спеціаліста до кримінального провадження позитивно позначається на розкритті й розслідуванні злочинів, забезпеченні прав учасників кримінального судочинства, отриманні якісної доказової інформації. Участь спеціаліста у кримінальному судочинстві як одна з форм використання спеціальних знань спрямована на формування доказів у кримінальному провадженні [6, с. 405]. Їхні знання (спеціалістів) допомагають усебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень [2, с. 187]. Залучаючи спеціаліста, доцільно враховувати специфіку вчиненого злочину, що, як правило, передбачає високу кваліфікацію злочинця в певній галузі знань. Спеціаліст повинен не поступатися злочинцю у кваліфікації, а краще – бути більш кваліфікованим, ніж особа (особи), яка вчинила злочин [7, с. 135–136].

Ураховуючи окреслене, вважаємо, що під час розслідування злочинів, вчинених у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, до осіб, які залучаються в якості спеціаліста до проведення процесуальних дій, можуть ставитися такі вимоги: наявність відповідних знань, навичок, спеціалізація, сертифікат чи ліцензія.

Отже, співпраця слідчого з обізнаними особами, які набувають процесуального статусу спеціаліста під час провадження слідчих дій, виражається в безпосередній практичній, методичній і технічній діяльності не підпорядкованих в адміністративному порядку суб'єктів для вирішення конкретних завдань розслідування [2, с. 187–188]. Така співпраця може бути здійснена під час проведення слідчих, негласних слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження.

Ураховуючи наведене, вважаємо за доцільне провести аналіз окремих питань залучення спеціаліста та використання його знань, навичок тощо під час проведення процесуальних дій, а саме:

1) по-перше, під час проведення слідчих (розшукових) дій спеціаліст може бути залучений: під час пред'явлення особи для впізнання для фіксування впізнання технічними засобами (ч. 8 ст. 228 КПК України); під час проведення обшуку та огляду з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань (ч. 1 ст. 236 та ч. 3 ст. 237 КПК України); зокрема, під час огляду залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 7 ст. 237 КПК України); під час проведення слідчого експерименту (ч. 2 ст. 240 КПК України); відібрання зразків для проведення експертизи за дорученням суду (ч. 1 ст. 245 КПК України);

2) по-друге, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій спеціаліст може бути залучений за рішенням слідчого чи прокурора (ч. 6 ст. 246 КПК України); огляд затриманої кореспонденції може проводитися за участю спеціаліста (ч. 1 ст. 262 КПК України); дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста (ч. 1 ст. 266 КПК України); носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів (ч. 3 ст. 266 КПК України);

3) по-третє, під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження спеціаліст може бути залучений із метою копіювання інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах (ч. 2 ст. 168 КПК України). Зокрема, особливо гостро це питання стоїть під час проведення досліджень реєстрів нотаріальних дій та печатки експерта. Особливість вказаного полягає в тому, що під час здійснення розслідування кримінального провадження злочинів у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, відповідно до Закону України «Про нотаріат» вилучення (виїмка) реєстрів нотаріальних дій та документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому цим Законом, а також печатки нотаріуса не допускається. Такі реєстри нотаріальних дій, документи чи печатка нотаріуса можуть бути надані суду за мотивованою ухвалою суду тільки для огляду і повинні бути повернуті судом негайно після огляду. У даному випадку слідчим під час здійснення досудового розслідування та наявності вищевказаних законодавчих підстав, які є перепорою в розслідуванні, поряд із призначенням почеркознавчих і технічних експертиз документів, предметами дослідження яких є реєстри нотаріальних дій, документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому цим Законом, а також печатки нотаріуса необхідно отримувати в порядку, передбаченому КПК України, ухвалу суду про тимчасовий доступ до таких речей і документів, де за участі експерта, що здійснює проведення експертизи, який у даному випадку буде виступати спеціалістом, проводити огляд реєстру нотаріальних дій, документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому цим Законом, а також печатки нотаріуса, про що робити відмітку у протоколі тимчасового доступу та зазначати порядок і хід процесуальної дій, протокол якої в подальшому долучати до матеріалів кримінального провадження, що, своєю чергою, слугуватиме процесуальним джерелом доказів.

Також вірно зазначається, що для уникнення втрати комп'ютерної інформації, електронних документів доцільно під час досудового розслідування в процесі проведення процесуальних дій залучати фахівців, які спеціалізуються на дослідженні інформаційного змісту комп'ютера (мають досвід відновлення прихованої інформації та фіксації даних, які містять оперативний запам'ятовувальний пристрій). Спеціаліст зможе не тільки надати безпосередню технічну допомогу в огляді та вилученні комп'ютерної техніки, але допоможе належним чином описати у протоколі (постанові) кожен оглянутий (вилучений) пристрій, ураховуючи його індивідуальні особливості та особливості вбудованих у нього електронних пристроїв, визначити MAC-адреси,

за потреби зберегти інформацію на процесорі, правильно вимкнути обладнання тощо [7, с. 135]. Проте звернемо увагу, що процес вимикання такого обладнання рекомендовано здійснювати за участі свідків відповідної дії або аудіо-, відеофіксації. Адже в подальшому у процесі судового розгляду стороною захисту може доводитися факт внесення спеціалістом будь-якої інформації до пристрою, який було вилучено.

Своєю чергою, потрібно зауважити, що поряд із використанням знань спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та процесуальних дій під час розслідування злочинів у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, можливо залучення спеціалістів для проведення досліджень, надання висновків. Також потрібно вказати, що залучення спеціаліста у кримінальному провадженні здійснюється на підставі ст. ст. 71–72, 93 КПК України, проте на даний час немає єдиної точки зору щодо документального порядку ініціювання залучення експерта у кримінальному провадженні. Мова йде саме про порядок залучення листа слідчого (прокурора) чи обґрунтованої постанови слідчого (прокурора). Ми підтримуємо думку, що найбільш доцільним і правильним варіантом залучення спеціаліста у кримінальному провадженні є саме винесення відповідної постанови слідчого прокурора, в якій необхідно вказувати номер і дату реєстрації кримінального провадження, правову кваліфікацію, коротку фабулу, вид спеціальних знань, який є необхідним (необхідність перевірки), правові підстави. Зазначена документальна форма залучення спеціалістів найбільш повно відбиває принципи діяльності слідчого у зв'язку з тим, що відповідно до загальних положень КПК України будь-які процесуальні рішення слідчого, в тому числі і залучення спеціаліста, приймається у формі постанови.

З огляду на особливості залучення спеціаліста під час проведення процесуальних дій, з урахуванням наведених процесуальних вимог КПК України та практики діяльності правоохоронних органів, можна визначити порядок залучення спеціаліста у процесі вилучення та дослідження предмета як джерела доказу:

1) прийняття рішення про вилучення предмета. За таких умов слідчий, прокурор виносить постанову про залучення особи в якості спеціаліста з метою проведення відповідної процесуальної дії. Так, під час проведення таких процесуальних дій, як огляд місця події, обшук, тимчасовий доступ до речей чи документів тощо, може виникнути необхідність вилучення об'єктів, які містять відомості, використання яких необхідне під час розслідування злочинів, вчинених у сфері надання публічних послуг. До таких об'єктів, як нами зазначалося вище, можуть відноситися комп'ютерна техніка, інформація, що міститься в електронній інформаційній системі, документація, печатки тощо;

2) прийняття рішення про залучення спеціаліста під час дослідження речей, документів, інформації, отриманої у процесі розслідування злочину. За таких умов слідчий, прокурор приймає рішення про залучення спеціаліста, про дослідження об'єктів, інформації під час проведення огляду місця події, обшук, тимчасовий доступ до речей чи документів тощо, вилучених ним особисто або за участю спеціаліста. Дослідженню може підлягати інформація, наприклад, щодо зміни даних у державному реєстрі власника підприємства, проведення оцінки об'єкта, винесення рішення та внесення його до офіційної бази даних тощо;

3) допит спеціаліста в якості свідка щодо роз'яснення окремих результатів або норм, що регулюють певний вид діяльності. За таких умов після дослідження об'єкта за участю спеціаліста або самостійно слідчим (прокурором) останній приймає рішення про допит спеціаліста в якості свідка з метою роз'яснення питань, а саме: нормативне регулювання певної сфери діяльності, порядок внесення відомостей до державних баз даних, методи проведення оцінки спеціалістом тощо.

Отже, слідчий, прокурор під час розслідування злочинів у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, залучають спеціаліста у процесі вилучення та дослідження предмета як джерела доказу під час: прийняття рішення про вилучення предмета; прийняття рішення про залучення спеціаліста; допит спеціаліста в якості свідка.

Ураховуючи особливості розслідування злочинів, вчинених у сфері надання публічних послуг, особливої актуальності, поряд із дослідженням вище, набуває питання залучення аудитора як спеціаліста під час проведення слідчих, негласних слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження.

Висновки. У процесі розслідування злочинів у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, в якості спеціаліста може бути залучений аудитор під час проведення таких процесуальних дій: допиту, обшуку і тимчасовому доступу до речей та документів

(до, під час й після проведення), огляду (під час проведення), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи та зняття інформації з електронних інформаційних систем (до та після проведення).

Список використаних джерел:

1. Яремчук В.О. Правова регламентація участі спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2014. Вип. 14. С. 112–120.
2. Лазебний А.М. Залучення спеціаліста для проведення окремих слідчих розшукових дій. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2014. № 2(65). С. 187–193.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Голос України. 2012. № 90–91. 19 трав.
4. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 р. № 1339. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.
5. Поляруш А. Участь спеціаліста в огляді місця події за злочинами, пов'язаними з незаконним обігом піддакцизних товарів. Підприємство, господарство і право. 2017. № 3/2017. С. 272–275.
6. Щербаківський М. Г., Чернець М. Г. Особливості залучення спеціаліста до участі у кримінальному провадженні. Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі. Х., 2012. С. 405–406.
7. Чигрина Г. Електронні документи: залучення спеціаліста до збирання та використання під час кримінального провадження. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2017. № 3(25). С. 134–137.

УДК 343.378

**ЦВІРКУН Н.Ю.,
СЕКОВОЙ О.Д.**

ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИНІВ НА ҐРУНТІ НЕНАВИСТІ

У статті було окреслено суспільну небезпечність злочинів на ґрунті ненависті як найбільш небезпечний прояв нетерпимості та дискримінації. З огляду на стійку тенденцію до збільшення проявів ксенофобії та злочинів із мотивів упередження, нині можна констатувати неналежне реагування державних інститутів на проблему нетерпимості. Це залишається головним джерелом небезпеки в умовах зростаючої багатоманітності як для України, так і для світової спільноти загалом.

Ключові слова: злочини на ґрунті ненависті, мотиви упередження, нетерпимість, расизм, гомофобія, ксенофобія.

В статье была обозначена общественная опасность преступлений на почве ненависти как наиболее опасное проявление нетерпимости и дискриминации. Учитывая устойчивую тенденцию к увеличению проявлений ксенофобии и преступлений по мотивам предубеждения, на сегодняшний день можно констатировать ненадлежащее реагирование государственных институтов на проблему не-

© ЦВІРКУН Н.Ю. – кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 (Харківський національний університет внутрішніх справ)

© СЕКОВОЙ О.Д. – адвокат, асистент кафедри безпеки життєдіяльності та права (Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка)